

KR. ERSLEV OG »DEN SENERE MIDDELALDER«

AF

CARSTEN STAUR

Den fornyede interesse for nyere dansk historiografi i disse år har medført en række artikler og bidrag, også om Kr. Erslevs forfatterskab. Povl Bagges klassiske artikel om Erslevs »Historieskrivning« er fornylig blevet genoptrykt,¹ og både Bernard Erik Jensen² og Inga Floto³ har formuleret væsentlige nye synspunkter. Fælles for disse og andre artikler har været en understregning af, at det var videnskabssynet — kriterierne for historisk videnskabelighed — der var Erslevs egentlige problem, og man har følgelig koncentreret sig herom og i første række og med megen stringens søgt at afdække de erkendelsesteoretiske problemer, som Erslevs fornægtelse af historikerens erkendende subjekt medførte og det selvbedrag, Erslev som følge heraf blev tvunget ud i.

Jeg er meget enig i, at det *er* videnskabssynet, der er Erslevs problem, og de følgende betragtninger skal alene tjene som et supplement til de nævnte artikler. Det er imidlertid min opfattelse, at der i diskussionen hidtil har manglet et perspektiv, som kun E. Ladewig Petersen har fremdraget, og kun kort, i sin artikel om Erik Arup,⁴ nemlig Erslevs historiesyn — hans opfattelse af årsagssammenhænge og drivkræfter i det historiske forløb — og dette historiesyns forhold til videnskabssynet. Denne artikel er et foreløbigt forsøg på at bøde på denne mangel, og udgangspunktet vil være Erslevs bind af *Danmarks Riges Historie*, »Den senere Middelalder« (dækkende perioden 1241–1481), der udkom i hæfter mellem 1898 og 1905.⁵

Det historiesyn, der får sit mest prægnante udtryk i »Den senere Middelalder«, fremstår imidlertid allerede i Erslevs disputats fra 1879, hvor monarkiet i det 16.

¹ Povl Bagge, Om historieforskningens videnskabelige karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift »Historieskrivning«. HT 10. r. V, s. 355–384. Genoptrykt i »Om Historieskrivning og Historieforskning«. Kbh., Kildeskriftselskabet, 1978.

² Bernard Erik Jensen, Et bidrag til revision af metodelærens grundlag. HT 76, s. 113–148. Jf. også Karsten Thorborg, Arbejdspapirer til historisk metode I–II. Historisk Institut, Kbh. Univ., 1975.

³ Inga Floto, Problematiseringen af objektiviteten: Historieskrivningen og den dokumentariske roman. HT 78, s. 113–137.

⁴ E. Ladewig Petersen, Omkring Erik Arup: Struktur og grænser i moderne dansk historieforskning (ca. 1885–1955). HT 78, s. 138–182.

⁵ Kr. Erslev, Den senere Middelalder. Danmarks Riges Historie II, 1898–1905, 730 s.

århundrede opfattes som den eneste institution, der var »i stand til atter at bringe orden i den almindelige forvirring, til at blive bærer af den nyere tids statsdannelser«, og i studiet over dronning Margrethe fra 1882.⁶ Det fremtræder ikke mindst i hans forstudie til bindet af *Danmarks Riges Historie*, »Valdemarernes Storhedstid« fra 1898, hvor »vor tids realistiske synspunkter« i realiteten underkendes af en idealistisk opfattelse af monarkiet som en selvaccelererende drivkraft i udviklingen, der satte Valdemartidens udefra kommende økonomiske opsving i dets rette underordnede perspektiv som forklarende faktor: »Gennemførelsen af [Valdemarernes] planer *lettedes dem yderligere* ved de store økonomiske fremskridt«. Der er således tale om et gennemgående tema i forfatterskabet, der i det følgende skal undersøges nærmere i Erslevs størst anlagte syntese.

»Den senere Middelalder« har ikke nogen fremtrædende placering i den almindelige vurdering af Erslevs forfatterskab. Allerede hans elever, der jo ellers ikke var de mest kritiske overfor mesteren, fældede hårde domme over bogen. Poul Nørlund fremhævede, at »fremstillingen er uden drøje overraskelser og forvovne hypoteser, men også uden de kritiske undersøgelsers blændende egenskaber«. Erik Arup indrømmede, at fremstillingen var ny, hvor Erslev selv havde gjort undersøgelser, »men bortset herfra er Erslevs almindelige skildring af tiden dog temmelig traditionel« i sit indhold, og han hævdede med meget klarsyn, at denne traditionsbinding delvis havde sin rod i Erslevs »almindelige historiske opfattelse«, altså i hans historiesyn, men han understregede samtidig Erslevs personlige fantasiløshed som den nok væsentligste årsag til hans svage synteser.⁹ Ellen Jørgensen har påpeget, at »ejendommelig er modsætningen mellem den radikale kritiske behandling af materialet og den konservatisme, der gør sig gældende, idet huset rejses. Det synes, som Erslev er gået træt i grundarbejdet, og det træder klart frem, at han er forsker, ikke historieskriver«. Senest har Aksel E. Christensen fremført lignende synspunkter og konkluderet, at »hyppigere finder man imidlertid det nye og særprægede ved Erslevs historieskrivning mindre i det han skriver, mere i det han udelader«. Hovedindtrykket er således, at der er tale om en overvejende traditionel og konservativ fremstilling, der falder udenfor forfatterskabets radikalt kritiske ramme, hvorfor man i al stilhed bør forbigå den — iøvrigt et synspunkt, der tilsyneladende også præger nyere undersøgelser.¹² Det er

⁶ Kr. Erslev, *Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede*. Kbh. 1879, s. 3; *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*. Kbh. 1882, især s. 9 ff., 415 ff. Retskrivningen er normaliseret her som i det følgende.

⁷ Kr. Erslev, *Valdemarernes Storhedstid*. Kbh. 1898, s. 237 ff., især s. 249. Udhævelsen forf.s.

⁸ Poul Nørlund, Kristian Erslev. DBL (2. udg.) VI. Kbh. 1935, s. 418.

⁹ Erik Arup, Kristian Sofus August Erslev. Kbh. Univ. Festskrift 1930, s. 157–173, spec. s. 166, 169 f. og 172.

¹⁰ Ellen Jørgensen, *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*. Kbh. 1943, s. 238.

¹¹ Aksel E. Christensen, *Fra Kr. Erslev til Erik Arup. Linier i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890–1950)*. Kbh. 1976, s. 19.

¹² F. eks. Hanne Eriksen m. fl., *Dansk Historievidenskabs Krise. En undersøgelse af dansk historievidenskabs tradition*. Odense 1976.

min opfattelse, at bogen som fremhævet ovenfor så langt fra at falde udenfor forfatterskabet netop viser et hovedtema i det, som blot indtil da havde stået i skyggen af de kritiske undersøgelser og den fundamentale behandling af kildematerialet. Forbigår man denne fremstilling, forskertser man muligheden for afgørende indsigter i forfatterskabet.

Umiddelbart set synes Erslevs fremstilling meget national i sin grundtone, men det centrale begreb er hverken nationen eller Danmark, men derimod *riget*, hhv. *landet*. Disse begreber optræder i kontekster som: »alle folkets klasser [var] mødtes i enigt sammenhold til kamp for landets interesser« (s. 16), »og aldrig glemte at sætte rigets tarv over alt andet« (s. 18), »om de lededes af tanken om det fælles fædreland og dets bedste« (s. 222), »at finde tid til foranstaltninger i sit lands interesser . . . det almenyttige i hans færd« (s. 312), »hans virken bliver til største gavn for Danmark« (s. 357). I og omkring disse og flere andre lignende formuleringer udtrykkes en grundlæggende tro på, at der eksisterer en ting som rigets, eller mere præcist, den *samfundsmæssige helheds interesse*, der forstås som den bærende idé i den historiske udvikling, der igen således dybest set er historien om realiseringen af denne idé, historien om den langsomme men sikre vej mod det gode samfund, hvor ideen kommer til sin ret; samfundet hvis grundlag er begreberne retfærdighed og sammenhold (jf. s. 275 og 357).

Denne helhedens interesse har i Erslevs fremstilling sin modsætning i egeninteressen: »fyrsterne tænkte mest på deres egne interesser og disse faldt sjældent sammen med kongens, heller ikke med rigets« (s. 18), »eller om ikke snarere deres egne standsinteresser for dem trådte i forgrunden eller den enkelte stormand først og sidst lod sig lede af tanken om sin egen personlige fordel« (s. 222). Disse formuleringer er knyttet til samfundets stænder, til adel og gejstlighed, og det forkastelige i deres adfærd understreges af et udtryk som: »For gejstlighedens vedkommende tør det dog siges, at dens bedste mænd, dens mest energiske ledere *altfor meget* følte sig som kirkens mænd til, at de *ret fortjente* at have den afgørende indflydelse på rigets styrelse« (s. 223, udh. her).

Omvendt står netop *monarkiet* som den eneste magt, der kan hævde samfundshelhedens interesse, omend den ikke altid gør det. Monarkiet karakteriseres ideelt som »fredens og rettens opretholder og værner« (s. 110), »enhedsmærket for riget« (s. 220) og »midtpunktet for land og rige« (s. 243). Monarkiet opfattes således som den institution, der bærer den samfundsmæssige udvikling fremad igennem middelalderen, men dets held dermed afhænger fuldt og helt af de enkelte monarker og deres forståelse af ideen og dermed af monarkiets mission i den historiske udvikling. De store monarker er derfor de, der har den intuitive forståelse af dette og dertil evnen, den geniale evne, til at omsætte ideen i handling. Her er der naturligvis først og fremmest tale om Valdemar Atterdag, der er helten fremfor nogen i »Den senere Middelalder«, og »Dronning Margrethe«. Som det formuleres: »Hvad der skete i Danmark i århundredet efter 1340, var mere regenternes gerning end folkets sag« (s. 275). Men det må understreges, at det ikke var nok blot at have viljen, karakteren og evnerne måtte også være der, som det fremgår i forbindelse med Erik af Pommern: »I hele sin færd viser Erik sig besjælet af de stolte tanker om kronens magt og rigets enhed, som han tog i arv fra

Valdemar Atterdag og Margrete, men hvor forskellig var han ikke i karakter fra sine forgængere!» (s. 433). Der er heri en kraftig understregning af individets betydning i årsagssammenhængen, der kan føres tilbage til Erslevs helt unge år.¹³

Monarkiet som idé og institution og personificeret i monarkerne bærer udviklingen i middelalderen i den grad, at et kongeløst rige af Erslev opfattes som den størst mulige ulykke, »en fornedrelsens tilstand, som vort fædreland hverken før eller siden har kendt magen til« (s. 279). Men monarkiet kunne ikke befordre udviklingen *alene*; det måtte støtte sig til stænderne, først til kirken, siden til adelen og borgerstanden. E. Ladewig Petersen har peget på, at den danske udviklingspositivismes lineære udviklingsteori — hos Erslev den særegne koncentration om monarkiets egenvækst gennem historien — må ses i sammenhæng med cykliske elementer hvad angår stændernes udvikling, formentlig under direkte inspiration af Ernst Sars' »Udsigt over Norges Historie«.¹⁴ Dette tegner sig i hvert fald klart hos Erslev for adelens vedkommende. Dens opkomst skal søges under Valdemarerne, hvor det personlige ledingsforholds konvertering til skattebetaling — »en ordening, der hang naturligt sammen med hele landets kulturudvikling«, dvs. landbrugets opsving og bøndernes forbedrede kår — nødvendiggjorde, at rigets militære opgaver varetoges på anden måde. Herremandsklassens overtagelse af opgaven som »hele rigets væbnede arm« mod skattefrihedens privilegium skete således i monarkiets og samfundshelhedens interesse: »I forbund med den fremvoksende adel er det, at kronen kan gennemføre sine planer«.¹⁵

Men adelens privilegerede stilling ekspanderede, og med håndfæstningen 1282 — »et af de store mærkeår i vort fædrelands udvikling« — indtrådte en ny fase, hvor »disse kongens selvvalgte rådgivere ikke mere følte sig blot som kongens mænd, men tillige som rigets« (s. 116). Hermed sætter adelen sig udover monarkiets og samfundshelhedens interesse og begynder for alvor at hævde standens egeninteresse i kamp mod monarkiet — og med samfundets sammenbrud til følge. Valdemar Atterdag genvinder monarkiets forrang og tvinger adelen tilbage i rollen som dets støtte, men det varer kun kort, så er striden der atter. Erslev slutter »Den senere Middelalder« ved 1481, hvor »aristokratiets betydning stadig voksede både i samfundslivet og staten. Adelens rettigheder var i vækst. Dens krigeriske pligter mindskedes, mens dens friheder øgedes« (s. 729). Den afgørende magtkamp kommer i det 16. århundrede, hvor kirkens fald og sekulariseringen af kirkegodset gav monarkiet det fortrin, der sammen med opkomsten af borgerstanden — en stand, der, som det var tilfældet for adelens vedkommende, opstår for at udfylde en udviklingsbestemt funktion — i 1660 gjorde det muligt for monarkiet at gøre endeligt op med adelen og dens standsegoisme.¹⁶

Adelen gennemgår således et cyklisk udviklingsforløb. Den opstår for at løse

¹³ Jf. Kr. Erslevs anm. af E. Sars: Udsigt over Norges Historie I. Kria. 1873, i »Det nitende Aarhundrede« (marts) 1875, s. 471–481: »Ved at føre de historiske bevægelser tilbage til individet, kommer den virkelige sammenhæng i udviklingen frem« (s. 479).

¹⁴ E. Ladewig Petersen, *anf. arb.*, s. 154 ff. Jf. også note 13.

¹⁵ Kr. Erslev, Valdemarernes Storhedstid, s. 199 ff., især s. 227, 229, 256.

¹⁶ Kr. Erslev, Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede, s. 202 ff., jf. »Den senere Middelalder«, s. 730.

en funktion i monarkiets tjeneste, den ekspanderer udover denne funktions rammer og bliver en trussel mod monarkiet og dermed også en retarderende faktor i selve udviklingen, der har sit udgangspunkt i monarkiet. Derfor må den fjernes, selvom det tager sin tid, og samtidig indtræder en ny stand i monarkiets tjeneste, som senere skal gennemgå sit cykliske forløb. Den klassiske positivismes teori om samfundsgruppernes successive og funktionsbetemte indtræden og befordring af udviklingen forenes på det smukkeste med den idealistiske opfattelse af monarkiet.¹⁷

Når Erslev opfatter den samfundsmæssige helhedsinteresse som den bærende idé i den historiske udvikling og monarkiet som bærer af denne idé, er det for mig at se først og fremmest et udtryk for, at han er en *radikal* historiker, optændt af den radikale positivismes tro på, at historien ret forstået ikke blot kunne forklare samfundets hidtidige udvikling, men også foregribe fremtidens, hvorfor historieskrivningen fik et tydeligt folkeopdragende og radikalt politisk sigte. Erslevs egen tilknytning til Studentersamfundet og dets arbejderundervisning, til Folkeuniversitetet, Politiken, Den radikale Klub og Det radikale Venstre er velkendt, ligesom hans mislykkede forsøg på at blive valgt til Folketinget i Københavns 4. kreds i 1906. Nok så afgørende er det, at man kan genfinde den samme idé og den samme opfattelse af den historiske udvikling, omend i forbindelse med senere perioder, hos f. eks. P. Munch, hvor radikalismens idé — den franske revolutions ideer om menneskeligt ligeværd og samfundsmæssig retfærdighed — opfattes som det bærende i udviklingen, og hvor de samfundsgrupper, der formår at stille sig i denne idéns tjeneste og således sætte sig ud over egeninteressen til fordel for »en uegennyttig virken for det heles vel«, bliver de, der driver samfundet fremad. Og disse grupper er i den nyere danske historie efter Munchs opfattelse især herremændene i 1780'erne og akademikerne i 1830'erne og 1840'erne og igen efter 1870'erne: »Hvis der ikke til enhver tid fandtes mænd af de begunstigede klasser, der satte alle standshensyn til side og rakte de forurettede deres broderhånd, da vilde fremskridtet have haft endnu trangere kår på jorden, end det hidtil har haft.«¹⁸ Det er fundamentalt det samme grundsyn som hos Erslev, som Munch jo var elev af, og Munch har da også explicit fremhævet »Den senere Middelalder« som ypperlig. Men i øvrigt er det et synspunkt, der også kan genfindes, omend i langt mere modificeret form, hos en langt senere radikal historiker som netop Povl Bagge.¹⁹

¹⁷ Positivismens teori om samfundsklassernes successive og funktionsbestemte befordring af udviklingen uden den idealistiske opfattelse af monarkiet, vil man finde hos f. eks. A. D. Jørgensen, *Den historiske Udvikling i Danmark i Henseende til »Magtens Tyngdepunkter«*, foredrag 1884, trykt i *Historiske Afhandlinger IV*. Kbh. 1900, s. 47–58.

¹⁸ P. Munch, *Lærebog i Verdenshistorie I–II*. Kbh. 1907–08; Centrum, Venstre og Højre 1848–54. Tilskuere 1895, s. 135–168; Jakob Knudsen, Morten Pontoppidan og Bonden. Det ny Aarhundrede V, s. 106–08. Jf. også J. C. Manniche, *Den radikale historieskrivning*, i Niels Christensen m. fl. (eds.), *Tradition, Opbrud og Formidling. Den jyske Historiker*. Særtryk 1. Århus 1979. Denne artikel er delvis også udsprunget af en analyse af Munchs historiesyn og politiske ideer, som jeg håber på et senere tidspunkt at kunne fremlægge i dette tidsskrift.

¹⁹ P. Munch, Professor Kr. Erslev. Det ny Aarhundrede V, s. 441; Povl Bagge, *Akademikerne i dansk politik i det 19. årh. Nogle synspunkter*. HT 12. r. IV, især s. 467 ff.

Mere væsentligt end spørgsmålet om, hvad historiesynet er udtryk for, og hvilken politisk opfattelse og livsholdning, der ligger til grund for det, er i denne forbindelse spørgsmålet om dets praktiske følger.²⁰ Med den historiske udvikling i middelalderen centreret i monarkiet og med den deraf — som anført ovenfor — afgørende opfattelse af monarkens person og evner, eller manglende evner, kommer mennesket, det enkelte menneske, i centrum i den historiske årsagssammenhæng. Men her støder Erslev ind i problemer med sit videnskabssyn.

Som det er fremhævet i de indledningsvis nævnte artikler, stillede Erslev ud fra en overvurdering af sikkerheden og eksaktheden i naturvidenskaberne nogle videnskabelige krav til historien, der konsekvent tænkt ville gøre det »umuligt at fastholde historieforskningens videnskabelige karakter, således som Erslev selv uden videre gør det.«²¹ Selv ville Erslev kun indrømme, at dele af de historiske arbejder mistede deres videnskabelige karakter og degraderedes fra objektiv videnskabelig forskning til subjektiv historieskrivning. Det gjaldt først og fremmest den historiske syntese, som han i skriftet »Historieskrivning«²² på alle punkter fandt ude af stand til at leve op til videnskabens krav. Men det gjaldt også — hvad der normalt mindre bemærkes — personskildringen i historien. Erslev fremhævede i nævnte skrift, at historieforskningen »kan nå videre, hvor der er tale om de ydre livsvilkår end hvor det gælder sjælelivet, videre hvor det gælder menneskenes brede lag og store grupper end hvor det gælder de enkelte, og allerstørst vanskelighed finder den ved at forstå de store genier, der synes helt at dreje den historiske udvikling om i nye retninger« (s. 22). Slutning til sjæleliv er, som det påpegedes i »Historisk Teknik«, usikre slutninger, som i sidste instans hviler på kun ét førstehandsvidne, nemlig personen selv, hvorfor Erslev da også — hvilket må fremhæves — afsluttende konstaterede, at »vi ved karakterskildringen i virkeligheden er udenfor videnskabens område.«²³

Sammenholdes denne konklusion med det, der blev anført om historiesynet, er konflikten åbenbar. Erslev arbejdede med et videnskabssyn, der var så snævert i al sin formodede eksakthed, at det kun tillod videnskabelig behandling af »de ydre livsvilkår«, som kunne kvantificeres, og ikke af de størrelser — de store personligheder, i middelalderen monarkerne — der efter hans egen opfattelse af den historiske udvikling var dem, der fremfor nogen drev denne udvikling fremad og derfor burde være i centrum i den historiske årsagssammenhæng. Det er min opfattelse, at det er denne mangel på sammenhæng mellem analyse- og synteseplanet, der er den egentlige årsag til, at »Den senere Middelalder« mislykkedes som

²⁰ Hos Jens Henrik Tiemroth, Erslev-Arup-Christensen. Et forsøg på strukturering af en tradition i dansk historieskrivning i det 20. århundrede. Kbh. 1978, skelnes mellem historiesyn og *virkelighedssyn*, hvor det sidste forstås som det, der ligger udenfor forskerens daglige arbejde og det faglige miljø: Verdensopfattelse, menneskesyn og samfundsopfattelse (s. 79, 82). Men grænsen er, som Tiemroth også erkender, vanskelig at drage, da opfattelsen af kausalsammenhænge hører hjemme både i og udenfor den 'faglige sammenhæng'.

²¹ Povl Bagge, Om historieforskningens videnskabelige karakter, s. 379.

²² Kr. Erslev, Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Teori. Kbh. Univ. Festskrift 1911, genoptrykt i »Om Historieskrivning og Historeforskning«, 1978.

²³ Kr. Erslev, Historisk Teknik. Kbh. 1911, §§ 76-79; Historieskrivning, s. 25. Udhævelse her.

syntese. Erslev erkendte selv, at bogen ikke levede op til intentionerne og derfor aldrig blev den store syntese, han havde ønsket at skrive; det fremgår indirekte af det sidste afsnit i »Historieskrivning«. Men han greb fejl, da han skulle pege på årsagen. I stedet for videnskabssynet så han — hvad der jo var uligt nemmere — selve syntesens form og de litterære krav, syntesen efter hans opfattelse stillede, som grunden, og over dette udgangspunkt byggede han i 1911 sit system — udskillelsen af historieskrivningen af den historiske videnskab — hvilket igen vikled ham ind i den række af erkendelsesteoretiske modsætninger, der er påpeget i de indledningsvis nævnte artikler, og som betød den ligeså systematiske som illusoriske adskillelse af analyse- og synteseplan i forskningsprocessen.

Spørgsmålet er således, om ikke en konflikt mellem videnskabssyn og historiesyn, hvor videnskaben og dens genstand opfattes som værende ude af balance, er et bedre udgangspunkt for en analyse af Erslevs forfatterskab og problemerne i dette end en ensidig focusering på videnskabssynet og påpegelsen af dets logiske og erkendelsesteoretiske umulighed?

Udgangspunktet får afgørende betydning, når man skal vurdere Erslevs 'paradigmatiske effekt', hans betydning i udviklingen af den danske historieforskning. Man vil ofte, som Erslev selv gjorde det og forsøgte at overbevise samtiden om i sin rektortale i 1911, tendere til at se ham som den store paradigmeskaber, der gennemfører bruddet med det nationalliberale paradigme og skaber 'det moderne gennembrud' i forskningen.²⁴ Men dette brud finder kun sted hvad angår videnskabssynet, hvor det ses først og fremmest i Erslevs skarpe opgør med C. Paludan-Müller, »denne store kritiker og psykolog«, som han kalder ham, og det sidste er ingen ros i Erslevs mund.²⁵ Hvad angår historiesynet afløses et nationalliberalt idealistisk historiesyn af et radikalt idealistisk historiesyn, og med P. Munchs opfattelse af de nationalliberale som det radikale partis historiske forgængere *in mente* kan man diskutere, hvor stor forskellen er. Et markant brud som i videnskabssynet er der i hvert fald ikke tale om.

Med dette som grundlag er det vanskeligt at hævde et moderne gennembrud eller dannelsen af et nyt historisk paradigme — en ny forklaringsform — omkring Kr. Erslev. Det skal man frem til Erik Arup for at finde.²⁶

²⁴ Kr. Erslev, *Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie*. (1911) Kbh. 1922; jf. Hanne Eriksen m. fl., *anf. arb.*, s. 99 ff.

²⁵ Kr. Erslev, *Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf*. HT 1891, optrykt i *Historiske Afhandlinger I*. Kbh. 1937, s. 241–268 (268).

²⁶ Dette er også den konklusion Jens Henrik Tiemroth når til i *anf. arb.*, s. 92 ff. omend ad andre veje. Senest har Tiemroth diskuteret spørgsmålet i: »Fra Kr. Erslev til Niels Steensgaard«, *Fortid og Nutid*, XXVIII, s. 12–25.